

הציונות לאזוריה ג

אירופה המערבית, אמריקה, אוסטרליה ואפריקה הדרומית

עורך: אלון גל

מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות
אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

מרכז זלמן שזר ירושלים

הציונות לאזוריה: היבטים גא־תרבותיים

הציונות לאזוריה: היבטים גאוגרפיים

העורך: אלון גל

כרך א: אירופה המזרחית והמרכזית

כרך ב: הבלקן, המזרח התיכון, צפון אפריקה ואסיה התיכונה

כרך ג: אירופה המערבית, אמריקה, אוסטרליה ואפריקה הדרומית

העיונות לאזוריה

היבטים גאו-תרבותיים

העורך: אלון גל

כרך שלישי

אירופה המערבית, אמריקה, אוסטרליה
ואפריקה הדרומית

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, ירושלים
מכון בן-גוריון לחקר ישראל והעיונות
אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

המערכת המדעית

פרופ' חיים אבני, פרופ' ישראל ברטל, פרופ' יוסף גורני, פרופ' אלון גל,
מר צבי יקותיאל, פרופ' ישעיהו ליבמן ז"ל, פרופ' משה ליסק, פרופ' יעקב מ' לנדאו,
ד"ר חיים סעדון, פרופ' טוביה פרילינג, פרופ' ירון צור, פרופ' יוסף קפלן,
פרופ' יעקב רואי, ד"ר עופר שיף

ריכוז המערכת: טליה יקיר
עריכה לשונית: ורדה לנרד
הפקה והבאה לדפוס: יחזקאל חובב

ספר זה יוצא לאור בסיוע
משרד ראש הממשלה

מסת"ב 5-264-227-965-978

מספר קטלוגי 587-185

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, ולמכון בן-גוריון לחקר
ישראל והציונות, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, תש"ע

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או
מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציאים לאור.

סדר ועימוד: מרכז זלמן שזר

לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית בע"מ
כולם בירושלים

תוכן העניינים

כרך שלישי

9

מבוא לכרך השלישי

שער א: ציונות של תפוצה ותעודה

אירופה המערבית

- פרק ראשון
13 ג'פרי אלדרמן: הציונות הבריטית: סקירה ופרשנות
פרק שני
קתרין ניקו: הציונות הצרפתית: אמנציפציה ולאומיות יהודית תפוצתית,
35 מסוף המאה התשע־עשרה עד מלחמת העולם השנייה
פרק שלישי
93 צילה הרשקו: הציונות בצרפת בעת שואה ותקומה: 1940–1948

אמריקה הצפונית

- פרק רביעי
111 אלון גל: ממערב לציון: מאפייני הציונות האמריקנית
פרק חמישי
167 מיכאל בראון: יחיד במינו ואחד מרבים: הציונות בקנדה

אוסטרליה

- פרק שישי
217 אליהו הוניג: ייחודה של הציונות באוסטרליה, 1920–2000

שער ב: בין ציונות תפוצתית לציונות התקומה

אמריקה הדרומית

- פרק שביעי
- 245 חיים אבני: בין ציונות מגשימה ל'ציונות תפוצתית': ייחודה של ארגנטינה
- פרק שמיני
- 295 רוזה פרלה רייכר: התנועה הציונית באורוגוואי מראשיתה ועד קום מדינת ישראל

אפריקה הדרומית

- פרק תשיעי
- 327 גדעון שמעוני: ציונות בדרום אפריקה
- 369 מפתחות
- 389 רשימת המשתתפים

כרך ראשון

- 9 הקדמה
- 13 אלון גל: מבוא כללי

שער א: ציונות של תמורה ותקומה

אירופה המזרחית

- פרק ראשון
- 49 ישראל ברטל ויונתן פרנקל: מ'חיבת ציון' לציונות: התנועה הלאומית באימפריה הרוסית 1881–1917
- פרק שני
- 91 זיוה גלילי: ציונות רוסיה הסובייטית 1917–1939
- פרק שלישי
- 135 אלי צור: פלגנות, תקוות ותסכולים: הציונות הפולנית, 1915–1939

	פרק רביעי
181	יעקב רואי: ייחודה של הציונות בברית־המועצות, 1945–1991
	פרק חמישי
227	אפרים אופיר: קווי הייחוד של הציונות ברומניה מראשיתה ועד חיסולה

שער ב: ציונות של זהות וליברליות

אירופה המרכזית

	פרק שישי
	גיא מירון: ציונות ולאומיות יהודית בגרמניה: על הדרך המיוחדת בין
281	מזרח למערב
	פרק שביעי
341	מרשה ל' רוזנבליט: הציונות באוסטריה ההבסבורגית וב'מדינות היורשות'
374	רשימת המשתתפים
375	מפתחות

כרך שני

9	מבוא לכרך השני
---	----------------

שער א: ציונות של גאולה לגווניה

הבלקן

	פרק ראשון
13	אסתר בנבסה ואהרון רודריג: הציונות ומדינת הלאום היוונית
	פרק שני
33	שלמה שאלתיאל: הציונות בבולגריה: ייחודה של תנועה מנהיגה

שער ב: ציונות של רצף ותחייה בתמורותיה

המזרח התיכון

פרק שלישי

71 אסתר מאיר-גליצנשטיין: הציונות בעיראק: מלאומיות יהודית לציונות מגשימה

פרק רביעי

125 רות קמחי: הציונות במצרים: מפגש בין לוונט לאוריינטליזם

צפון אפריקה

פרק חמישי

203 ירון צור: מחוץ לאירופה: הציונות במרוקו בראשיתה ובהתפתחותה

פרק שישי

273 חיים סעדון: הציונות בתוניסיה: בחינה גאו־תרבותית

אסיה התיכונה

פרק שביעי

311 אמנון נצר: יהודי איראן: עלייה וציונות

פרק שמיני

361 אמנון נצר: אהבת ציון וישראל באפגניסטאן

פרק תשיעי

379 גיורא פוזיילוב: זיקת יהודי בוכארה לארץ־ישראל והתיישבותם בה

441 מפתחות

456 רשימת המשתתפים

מבוא לכרך השלישי

בארצות המערב המובהקות – במערב אירופה ובעולם הדובר אנגלית – התחוללה על פי רוב אמנציפציה שלמה ומוקדמת. בארצות מערביות פלורליסטיות ובעלות מסורות פילוסופיות היו גילויים קדם-ציוניים עשרות שנים רבות לפני הופעת הציונות המדינית. כאשר התפתחה בארצות אלו ציונות מאורגנת, היא לא החילה על עצמה את שלילת הגולה, ורק לעתים רחוקות התממשה בעלייה. לעומת זאת, היא שימשה לעתים קרובות אמצעי לאישוש זהות יהודית, להענקת חינויות לחיי דת, תרבות וקהילה יהודיים, וכן לפעילות כלכלית, פוליטית וחינוכית למען ארץ-ישראל יהודית (לדיון נרחב ראו במבוא הכללי שבכרך א, סעיף ה).

משנת אחד העם מצאה מהלכים רבים בציונות המערבית (ראו בייחוד הדיונים בבריטניה, בצרפת ובארצות-הברית, פרקים א'-ד), מכיוון שמשנה זו הכירה בלגיטימיות של תופעת התפוצה. זאת ועוד, גרסת המוסר של היהדות בנוסח אחד העם עלתה בקנה אחד עם טיפוס הציונות המערבית, שחיפש תדיר חוליות חיבור ערכיות לארץ הדמוקרטית המארכת. וכך נוצר ונפוץ עיבוד ציוני מערבי של משנת אחד העם, שהעניק לה היבט דתי והחליש בה את מרכיבי התרבות העברית ומרכזיות ארץ-ישראל. ציונות המערב, אשר התפתחה כגורם משלים – ולא תחליף – להוויית הפזורה, הדגישה (וממשיכה להדגיש) את הפעילות הפילנתרופית הפרו-ציונית לסוגיה הרבים (ראו בייחוד פרק ד, סעיף ג). על רקע האופי המשלים של הציונות המערבית נפתח שדה פעולה נרחב וחשוב לארגוני נשים ציוניות, שהנחו אותם בדרך כלל עקרונות של פמיניזם חברתי, להבדיל מפמיניזם פוליטי. ארגונים אלה פעלו בקהילותיהם בתחומי החינוך, התרבות ועוד, והרימו תרומה כבירה לבריאות, לרווחה ולחינוך ביישוב ובמדינת ישראל. מהארגונים הגדולים בלטו 'הדסה' בארצות-הברית ובקנדה, וויצ"ו בקנדה, בבריטניה, בדרום אפריקה, באוסטרליה ובאורוגוואי.

הציונות התפוצתית נמשכה באופן טבעי לפרקים מצליחים בהיסטוריה הגלותית, ומצאה בהם גיבורים וסמלים שהשלימו את זיקתה לתקופות הריבוניות העתיקות. כמו כן, ציונות זו ראתה לעתים בפעילויות הכלכליות הטיפוסיות ליהודים בגולה סגולה היסטורית כלכלית חיובית ורלוונטית ליישוב ולמדינה. היה בכך דמיון מסוים בין הציונות המערבית לציונות המסורת, הרצף והתחייה.

הציונות בצרפת (פרקים ב, ג) ובארצות הדוברות אנגלית (פרקים א, ד-ו) ציפתה שמדינת היהודים תתגבש למופת לאור אותם עקרונות שאפשרו את פעילותה שלה

מבוא לכרך השלישי

באותן הארצות ותתרום לתיקון עולם. כך גרסה הציונות הבריטית כשתמכה בהצהרת בלפור (ראו הנספח לפרק א). ובדומה לכך, ציוני ארצות-הברית הגיבו על ההצהרה במצע פייטסבורג, שתיאר את המדינה היהודית לעתיד לבוא כדמוקרטיה, פרוגרסיבית וקואופרטיבית. אולם ברבות השנים – ונוכח סכנות חמורות ליישוב מצד הטרור הפלסטיני החל משנת 1929, הפשיזם והנאציזם באירופה והשוואה – התעצמה, בצד מוטיב התעודה האוניוורסלית, גם התפיסה שעל פיה עצם קיומה של המדינה הוא הישרדות מקודשת (פרק ד, סעיף ד).

עם זאת, ציוני התפוצה והתעודה – בייחוד בעולם דובר האנגלית – אשר היו מעורבים בדרכם בבניין ארץ-ישראל היהודית ובשלומה, העבירו לחלוצי הארץ בדרכים רבות, מוצהרות ומשתמעות את דבר חיוניותה של הדמוקרטיה להצלחת המפעל המשותף. ברי כי התפיסה ההישרדותית, שהתגברה והלכה מתחילת שנות השלושים, לא באה במקום הציפייה החברתית הדמוקרטית אלא נוספה עליה. אכן, לציונות המערב הייתה תרומה סגולית להתפתחותה של מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית (וראו במבוא הכללי שבכרך א, סעיף ז).

*

ארצות אמריקה הלטינית, בעיקר אלה שבדרום אמריקה, היו במשך תקופה ארוכה ארצות הגירה, ולכן התגבש בהן מרכיב ליברלי; כמו כן, הלאומיות בהן נעדרת שורשים אתניים עמוקים (לדיון נרחב ראו במבוא הכללי שבכרך א, סעיף ו).

טיפוס הציונות שהתגבש בתת-יבשת זו, כפי שמציע חיים אבני, נמצא בתווך, בין הציונות התפוצתית המובהקת לציונות נוסח מזרח אירופה; זוהי ציונות בעלת דגש על משנתו של אחד העם, ויחד עם זאת היא גם ישראל-צנטרית. היא איננה מקיימת זיקה בולטת לאתוס של החברה הכללית, היא מטפחת תרבות יהודית ועברית, ובמקביל מעודדת קשר חזק לישראל ועלייה ארצה.

בדומה לקהילות דרום אמריקה נבנתה הקהילה היהודית בדרום אפריקה בעיקר מהגירה מאוחרת יחסית. הציונות ומדינת ישראל היו עבורה אמצעי ראשי לטיפוח זהות והשראה לבניין הקהילה המקומית. בהיעדר זיקה לתרבות ולאתוס של החברות האחרות, התבטאה הציונות בדרום אפריקה – וכאן שוב קו דמיון לציונות בדרום אמריקה – בישראל-צנטריות ובעלייה ניכרת לארץ (לדיון נרחב ראו במבוא הכללי שבכרך א, סעיף ו). אמנם, 'למן ההתחלה הפגינו יהודי דרום אפריקה פתיחות מיוחדת למיליטנטיות של ז'בוטינסקי ולהשקפותיו', מבהיר גדעון שמעוני, אך רובם תמכו בזרמים ליברליים וסוציאל-דמוקרטיים בציונות, ותנועות הנוער הציוניות השפיעו מאוד על חיי הקהילה. מקומה ההיסטורי הבולט של ציונות דרום אפריקה אכן היה בין הציונות המערבית הפילנתרופית לציונות התקומה וההגשמה.

ציונות של תפוצה ותעודה

אירופה המערבית
אמריקה הצפונית
אוסטרליה

פרק ראשון

הציונות הבריטית: סקירה ופרשנות

ג'פרי אלדרמן

על הציונות הבריטית ניתן לומר למזער שתמיד הייתה מיוחדת וחרגה. על מנת להבין אותה לאשורה, על החוקר להבין גם את הקרקע המזורה שבה נבט וצמח השתיל המשונה הזה. כבר נאמר, ובצדק, שביקורו של בנימין זאב הרצל אצל ישראל זנגוויל בלונדון, ב־21 בנובמבר 1895, ציין נקודת מפנה בתולדות התנועה הציונית.¹ הרצל לא המציא את הציונות, והוא אף לא הרים תרומה מקורית לאידאולוגיה שלה. הציונות, בתורת תרומה יהודית ייחודית לתנועות הלאומיות באירופה של המאה התשע־עשרה, איחרה לעלות על הבימה. בעקבות אי יכולתה של תנועת האמנציפציה להבטיח שוויון זכויות ליהודים במרכז אירופה ואפילו במערבה, ועוד יותר בעקבות כישלונה המוחלט של האמנציפציה במזרח אירופה, תרו ראשוני הציונות נאשואות אחר דרכים שבהן ניתן יהיה להגשים את מטרת הלאומיות היהודית (שהיו לה ממדים תרבותיים וחברתיים, ולא רק טריטוריאליים).

הרצל, יהודי וינאי לא דתי ומתבולל לגמרי, המיר לציונות ממניעים פרגמטיים בלבד. בסופו של דבר היה הרצל אדיש למקום הקמתה של המדינה היהודית העתידית – בארץ־ישראל, באל־עריש, בקפריסין או במזרח אפריקה; רק אחרי מותו עברה מנהיגות התנועה שייסד לידי אנשים שלא העלו על דעתם מדינה יהודית מחוץ לארץ הקודש. גאוניותו של הרצל הייתה טמונה בהישגיו כפובליציסט. בהיותו עיתונאי עסק בכל רעיון מכלי שני. הזעזוע שחש לנוכח הדעות הקדומות נגד היהודים ברוסיה ולנוכח

* תרגום: דוד לוביש.

במאמר זה אבחן קווים מסוימים של התנועה הציונית כפי שהתפתחה, בגרה, ניצחה ולבסוף שקעה בקהילות היהודיות של בריטניה משלהי המאה השמונה־עשרה ועד ראשית המאה העשרים ואחת. הדברים שאובים במידה רבה מן המחקר שלי ובמידה רבה יותר ממחקריהם של אחרים. מכיוון שכך, המחקר המשתקף במאמר איננו מקורי במלוא מובן המילה. עם זאת אני תקווה שכמה ממסקנותיו הפרשניות, גם אם אין בהן מקוריות, ניכרים בהן לכל הפחות סימנים של חידוש.

1 J. Fraenkel, 'The Jewish Chronicle and the Launching of Political Zionism', *Herzl Year Book*, 2 (1959), p. 218

תחיתן המחודשת בצרפת בעת פרשת דרייפוס, הניע אותו לאחוז בחשיבה הציונית ולהעניק לה תנופה מדינית.

מדוע הגיע לאנגליה, ללונדון? בוודאי לא משום שהמוני היהודים שחיו שם השתקקו להימלט ממנה ולהגיע למדינה משלהם. בנובמבר 1895 לא סבלה יהדות בריטניה מרדיפות או מדיכוי. כבר שלושים ושבע שנים קודם לכן הוגשם השלב האחרון בהענקת שוויון זכויות משפטי ליהודי בריטניה, והוכרה זכותם של יהודים המקיימים את דתם להיבחר לבית הנבחרים ולשבת בו. בבחירות הכלליות לפרלמנט הבריטי שנערכו זמן קצר בלבד לפני ביקורו של הרצל, ביולי 1895, נבחרו שמונה יהודים מוצהרים לשבת בווסטמינסטר; שיא שהושג עד אז פעם אחת בלבד, כעשר שנים לפני כן.

למעשה היה ליהודים ייצוג מוגזם בבית הנבחרים ביחס לחלקם באוכלוסייה: הם היו למעלה מאחוז אחד מנבחרי הבית, בשעה שהיו בקושי שליש האחוז מכלל אוכלוסיית המדינה. בין יהודים אלה היה אחד, הבנקאי סמואל מונטגיו, שהקפיד על שמירת השבת, והוא לא סטה ממנהגו אף בהיותו בבית הנבחרים. יתרה מזו, מונטגיו ייצג את אזור הבחירה שבו התגורר רוב בניינה ומניינה של יהדות בריטניה באותה עת – וייטצ'פל. יהודי בריטניה אכן נהנו משוויון זכויות. למנהיגיהם האריסטוקרטים היו מהלכים בחלונות הגבוהים של המדינה. מתחתם צמחה אליטה יהודית אמידה שהשתבצה היטב בעולם האקדמי, בתעשייה ובמסחר וכן במרקם החברתי של מעמד הביניים הבריטי.

אמנם קיים היה מעמד נחות יהודי, שהתגורר בשכונות הנחשלות ביותר בלונדון ובמרכזי התעשייה הגדולים של בריטניה בעידן הוויקטוריאני. מאז המאה התשע-עשרה הטילה בעיית העניים היהודים את צלה על התפתחות הקהילות היהודיות בבריטניה, כעין רוח רפאים המסרבת להיעלם. ככל שצבר תאוצה המאבק להשגת שוויון זכויות פוליטי, היו מעמדות ההנהגה האנגלו-יהודית טרודים במידה גוברת והולכת מדימוים של היהודים בעיני הגויים. עניי היהודים ובמיוחד המהגרים החדשים בלטו בלבושם המיוחד וביידיש שבפיהם. הייתה סכנה ברורה שייפלו למעמסה על מערכת הרווחה הנחשלת שסייעה לעניי בריטניה בראשית העידן הוויקטוריאני; וגרוע מכול – הם היו מקורבים לשכבות הפשע ופה ושם אף השתייכו אליהן. כל אלה הדירו שינה מעיני האליטה האנגלו-יהודית בשעה שהמאבק לאמנציפציה הגיע לשיאו.

ניתן לומר בלי כחל וסרק שהיהודים העניים היו כתם על שמם הטוב של יהודי בריטניה. לא היה זה מקרה שפחות משנה לאחר הענקת שוויון זכויות מדיני הוקם בלונדון 'ועד האפטרופסים של העניים היהודים' (Board of Guardians of the Jewish Poor), ובתוך זמן קצר הוקמו גופים דומים בערי השדה העיקריות. מטרתם העיקרית של ועדים אלה הייתה להביא את היהודים העניים למצב שבו יוכלו להתפרנס בכוחות עצמם, ולשם כך ביקשו לממן תכניות שיכשירו אותם לעסוק במלאכות שונות.

הציונות לאזוריה מתאר לראשונה את הטיפוסים השונים של הציונות שהתפתחו באזורים השונים בעולם היהודי. הגישה הגאוגרפית בוחנת את הציונות כמגמה אותנטית בת למעלה ממאתיים שנה המשתרעת על פני חמש יבשות. בהתפתחות זו נוצרו היישוב ומדינת ישראל היהודית והדמוקרטית כפרי של השפעות מגוונות של כל טיפוסים הציונות, כולל אלה שההיסטוריוגרפיה הציונית הרשמית לא עסקה בהם עד כה. טיפוסים אלה של ציונות נדונים בספר באופן שיטתי בעשרים וחמישה פרקים המחולקים לשישה שערים. העורך, פרופסור אלון גל, הקדים לספר מבוא מקיף.

הציונות לאזוריה מציג דגמים שונים של ההתפתחות הציונית: (א) ציונות של תמורה ותקומה (אירופה המזרחית); (ב) ציונות של זהות וליברליות (אירופה המרכזית); (ג) ציונות של גאולה לגווניה (הבלקן); (ד) ציונות של רצף ותחייה בתמורותיה (המזרח התיכון, צפון אפריקה ואסיה התיכונה); (ה) ציונות של תפוצה ותעודה (אירופה המערבית, אמריקה הצפונית, אוסטרליה); (ו) בין ציונות תפוצתית לציונות התקומה (אמריקה הדרומית, אפריקה הדרומית). החלוקה הזאת כוללת גם טיפוסים ביניים שונים. הקובץ כולל שלושה כרכים, הנחלקים על פי הדגמים הללו. הפרקים נכתבו במיוחד עבור מפעל מדע־חלוצי זה בידי טובי החוקרים בארץ ובעולם. חוקרי הציונות, הקורא המשכיל, התלמיד והסטודנט ימצאו עניין רב בקובץ מאמרים זה, השופך אור חדש על הציונות ותולדותיה.

מחיר: 93.20 ₪

0 01850000587 6
דאנאקוד 185-587

אלון גל הוא פרופסור אמריטוס במחלקה להיסטוריה של עם ישראל ובמכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר שבע, וקריית שדה בוקר. הוא קיבל דוקטורט מיצרפי מאוניברסיטת ברנדייס, בוסטון, בהיסטוריה יהודית של העת החדשה ובהיסטוריה אמריקנית כללית. מחקריו התפרסמו, בין השאר, בהוצאות האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, בריל (הולנד), פאלגרייב־מאקמילן ואדינבורג (בריטניה), הארווארד ואינדיאנה (ארצות הברית). הוא כתב וערך ספרים בנושאי התפוצות, הציונות, היישוב ומדינת ישראל, אתניות ולאומיות, ביניהם: *The Changing Concept of Mission in American Reform Judaism* (1990); *Beyond Survival and Philanthropy: American Jewry and Israel* (2000); *The Call of the Homeland: Diaspora (תשס"ה); Nationalisms, Past and Present* (2009)